

Точка зору науковця/

■ **Андрій Гриценко**
Andrii Grytsenko

Заступник директора Державної установи "Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України", член-кореспондент Національної академії наук України, доктор економічних наук, професор

Sc.D. (Economics), Professor,
Deputy Director of the Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine,
corresponding member of the National Academy of Sciences of Ukraine
E-mail: agrytsenko@ief.org.ua

Системна криза як наслідок базової деструкції економіки України і шляхи її подолання

Systemic crisis as a result of the basic destruction of Ukraine's economy and ways of its overcoming

Показано, що глибинним підґрунтям системної кризи в Україні є базова деструкція економіки, яка виникла внаслідок поєднання інверсійного типу ринкової трансформації та глобалізації. Це призвело до того, що Україна на основі ринкових законів пристосувалася до окремих фрагментів світового ринку в ролі сировинного придатка. Базова деструкція зумовила формування цілої низки диспропорцій і суперечностей. Для подолання деструкції необхідне створення базового господарського комплексу внутрішнього соціально-економічного розвитку.

The basic economy destruction that occurred due to combination of the inversion type of market transformation and globalization is the underlying reason of the systemic crisis in Ukraine. It caused the fact that Ukraine adapted to certain world market fragments in the capacity of a raw materials appendage on the basis of market laws. The basic destruction led to formation of a number of disproportions and contradictions. To overcome the destruction it is necessary to create the basic economic complex of the internal social and economic development.

Ключові слова: системна криза, базова деструкція, структурне реформування, базовий господарський комплекс внутрішнього розвитку.

Key words: systemic crisis, basic destruction, structural reformation, basic economic complex of the internal development.

ПОЄДНАННЯ ІНВЕРСІЙНОЇ РИНКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ З ГЛОБАЛІЗАЦІЄЮ – ПРИЧИНА БАЗОВОЇ ДЕСТРУКЦІЇ

Україна перебуває у системній кризі, яка охоплює всі складові суспільства: економіку, соціальну сферу, політику, духовність, морально-етичні засади, ментальність тощо. Такі кризи не минають безслідно. Вони або руйнують суспільство, або стають початком кардинального оновлення. Україна – в біфуркаційному просторі, коли панує невизначеність і навіть незначні в звичному сенсі події мо-

жуть мати доленосні наслідки. В цей час роль суб'єктивного фактора незмірно зростає. Від дій громадян України, всієї спільноти і кожного зокрема залежить майбутнє. Але щоб правильно діяти в такій ситуації, потрібно розуміти глибинні чинники кризи і власні помилки.

У результаті попереднього історичного соціально-економічного розвитку Україна потрапила в **петлеподібну пастку**. Перед останнім десятиліттям ХХ століття вона була однією з найбільш високоіндустріалізованих країн світу з відповідною галузевою структурою і досить розвинутими

високими технологіями в окремих секторах. Зараз галузева структура набагато гірша, загальний рівень виробництва досі не досяг 1990 року, рівень розширення населення за доходами надмірно високий тощо. Інверсійний тип ринкової трансформації, поєднаний із глобалізаційними процесами, призвів до того, що Україна не будувала свого внутрішнього ринку, не створила відповідного споживчого та виробничого попиту і пропозиції, не задовольнила базових потреб населення, а зразу у визначальній частині пристосувалася до фрагментів зовнішніх ринків у ролі сировинного придатка.

Україна не створила базового господарського комплексу внутрішнього соціально-економічного розвитку. Її структура в основоположних моментах визначається не внутрішніми потребами економічного розвитку, а зовнішнім попитом сировинного характеру (відношення експорту до ВВП коливається в Україні близько 50%). Країни, в яких ринкові відносини будувалися за класичним (а не інверсійним) типом, спочатку насичували внутрішній ринок, а потім уже в секторах, у яких вони мали порівнянні переваги, виходили на зовнішній ринок. Якщо навіть унаслідок глобалізації внутрішня структура змінювалася, такі зміни відбувалися на базі розвинутого внутрішнього ринку й усували його відносні недосконалості.

Ця базова деформація проявляється в цілій низці похідних деформацій і диспропорцій: економічне зростання на основі ринкових механізмів означає для України погіршення структури економіки (підвищення частки сировинних галузей) та підготовку ще глибшої кризи; Україну лихоманить більше за інші країни від скорочення зовнішнього попиту; у неї одні з найнижчих (навіть серед країн колишнього СРСР) заробітні плати (хоча економічний потенціал, незважаючи на втрати, ще високий); її ВВП коливається залежно від світових цін на метали, а не у відповідь на економічну політику уряду; вона не має належного економічного суверенітету; зростання доходів веде не до розвитку внутрішнього ринку та виробництва, а до зростання обсягів імпорту, погіршення торговельного балансу, підвищення навантаження на державний бюджет і накопичення боргів; пільгові режими для населення надають більше переваг заможним громадянам, ніж бідним тощо.

Ще одним наслідком інверсійної ринкової трансформації є формування *двоїстої інституційної структури суспільства та суб'єктів господарювання*, спрямованих не на розвиток виробництва шляхом підвищення конкурентоспроможності чи застосування інновацій, а на швидке збагачення за рахунок різних схем. Двоїстість інституційної структури полягає в тому, що за формально правильними нормами ховається протилежний їм зміст. Тіньова економіка прикрита легальними формами. Типовими явищами були відкати, відбирання бізнесу, виконане за формально правильною юридичною процеду-

рою, використання політичної влади для нарощування власного бізнесу і, навпаки, використання бізнесу для отримання влади тощо.

Наслідком базової деформації стала деформація соціальної структури суспільства, глибоке розшарування населення за доходами і статками. Невеликі групи власників, скориставшись низькою вартістю робочої сили в Україні і світовою кон'юктурою на сировинні товари, швидко накопи-

Наслідком базової деформації стала деформація соціальної структури суспільства, глибоке розшарування населення за доходами і статками

чили великі статки, отримали політичну владу, значною мірою приватизували державу. Політична боротьба велася переважно за доступ до державних ресурсів і владних механізмів як засобів реалізації приватно-корпоративних інтересів. Середній і малий бізнес не розвивався належним чином. Середній клас як база соціальної структури демократичного суспільства не сформувався. Його частка, за оцінками, не перевищує 15 відсотків. А без середнього класу не може бути демократичного суспільства.

Україна не вибудувала свого внутрішнього ринку, не створила відповідного споживчого та виробничого попиту і пропозицій, не задовольнила базових потреб населення, а одразу пристосувалася до фрагментів зовнішніх ринків у ролі сировинного придатка

Якщо середній клас становить більшість населення, то на виборах він приводить до парламенту політичні сили, котрі виражають його інтереси. Вони, у свою чергу, формують підзвітний їм уряд, який забезпечує відповідну політику в інтересах народної більшості. Демократичність стає процесом, який забезпечується автоматично в результаті виборів. Якщо ж середній клас не становить більшості населення, то до влади приходять різноманітні корпоративні групи, які володіють більшим фінансовим ресурсом і політичною активністю. На цій основі формуються відповідні стереотипи мислення і поведінки владних суб'єктів, які все дужче відриваються від потреб та інтересів більшості населення і живуть у власному вимірі. Таким чином, в економіці, соціальній сфері, в інституційній структурі суспільства накопичуються диспропорції і суперечності, які не можуть не ви-

литися в глибоку загальну кризу.

До цього ще додаються цивілізаційні чинники, про які писав відомий американський соціолог і політолог С.Хантінгтон ще у 1996 році і які, на жаль, актуалізувалися нині [3, с. 255–258]. Але ці проблеми могли б не бути актуалізованими, якби вони не наклалися на відтворення і накопичення базових соціально-економічних деформацій. Про це свідчить і характер розвитку кризових подій. Усе почалося з мирного протесту проти невідпущення Угоди про асоціацію з ЄС, потім вилилося у загальну гостру кризу, що включала широку народну підтримку спротиву діючій владі, збройні сутички, а зараз переросло у міжнародний конфлікт за участі провідних світових гравців і з військовим протистоянням.

Безумовно, першочерговим завданням є вихід із гострої політичної кризи, неможливий без того, аби почути Схід і Захід України, голос народу, який у більшості своїй бажає миру і єдності. Але без подолання базової соціально-економічної деформації неможливий стабільний подальший соціально-економічний розвиток. В основі будь-якого реформування лежать структурні реформи, тому що вони стосуються зміни співвідношення базових елементів, а не лише функціональних зв'язків. Оскільки економічна система має безліч структурних аспектів і підсистем, оскільки існує безліч підходів до структурних реформ. Можна розглядати галузеву, відтворювальну, інституційну структури, реформування структури енергетичного сектору, банківської та фінансової систем, пенсійного забезпечення, можна підлаштовувати структуру однієї системи до структури іншої тощо. Вибір підходу до структурної реформування залежить від панівної методології та ідеології, що на ній базується.

СТРУКТУРНІ РЕФОРМИ: ПІДХОДИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ ЗАРУБІЖНИХ ЕКСПЕРТІВ

Порівняймо підходи західних експертів до структурних реформ в Україні із завданнями структурного реформування економіки, що впливають з урахування її специфіки та місця в світогосподарських зв'язках. До найпроблемніших ділянок структурних реформ західними експертами [4] віднесені:

1. Установи (органи державної влади та управління):

- слабкий захист прав власності;
- корупція, додаткові платежі, які не мають документального підтвердження, і хабарі, фаворитизм у рішеннях чиновників на користь пов'язаних осіб і підприємств;
- низький рівень незалежності судової влади, котра зазнала впливу виконавчої гілки влади, кримінального тиску і корупції;
- мала ефективність правової системи щодо врегулювання складних суперечок та оцінки дій уряду;
- недостатня прозорість державної політики;
- низький рівень стандартів аудиту і звітності;
- слабкий правовий захист інтересів міноритарних акціонерів;
- ненадійність поліцейських служб у забезпеченні законності та правопорядку.

2. Врегулювання підприємницької діяльності та сфери послуг:

- ринкове домінування декількох бізнес-груп і низька ефективність антимонопольної політики у сфері розвитку конкуренції;
 - податки, що знижують привабливість інвестицій;
 - адміністративні перепони, які створюють невпевненість у виконанні комерційних угод;
 - ліцензійні вимоги, дотримання яких займає багато часу і є дуже дорогою процедурою;
 - слабка ефективність митних процедур.
- #### 3. Відкритість для зовнішньої торгівлі і прямих іноземних інвестицій:
- нетарифні бар'єри, що обмежують свободу торгівлі;
 - низький рівень проведення інвестиційної політики з багатьма галузевими обмеженнями, бюрократія.

Україні було б доцільно розробити середньострокову стратегію структурних реформ, яка повинна забезпечити послідовний і комплексний підхід до виправлення структурних недоліків

- #### 4. Фінансова інертність ринку:
- недостатня стійкість банків;
 - слабка доступність фінансових послуг для приватного бізнесу;
 - погано розвинуте фінансування з використанням місцевих фондів ринків;
 - низький рівень розвитку регулювання та нагляду за фондовими біржами.
- #### 5. Інновації:

- обмежена передача технологій за допомогою прямих іноземних інвестицій;

- слабкий кластер розвитку.

Західні експерти для подолання цих недоліків виробили ряд рекомендацій. На їхню думку, Україні було б доцільно розробити середньострокову стратегію структурних реформ. Така стратегія повинна забезпечити послідовний і комплексний підхід до виправлення структурних недоліків. Із цією метою стратегія має включати такі основні елементи:

1) чіткі пріоритети реформ, необхідних для забезпечення повномасштабних позитивних змін;

2) визначені терміни реалізації цих пріоритетів з урахуванням нагальності реформ і часу, необхідного для розробки політичних заходів, їх впровадження й отримання результатів (короткострокові і середньострокові пріоритети);

3) відповідна послідовність реформ з урахуванням їхнього взаємозв'язку і можливості використання синергетичного ефекту.

Акцент має бути зроблений на створенні міцної правової бази, на ефективному застосуванні норм і правил та виконанні закону. Зокрема, це матиме важливе значення для зміцнення судової системи, спрощення або скасування обтяжливих постанов уряду, посилення антикорупційних заходів, у тому числі шляхом боротьби з відмиванням грошей, і зміцнення фінансової системи. На основі аналізу рекомендацій експертів Європейського банку реконструкції та розвитку, Європейського Союзу, Світового банку й Організації економічного співробітництва та розвитку можна виокремити ряд пропонованих ними пріоритетних напрямів реформ.

Установи:

- продовжити реформу системи правосуддя — деполітизація судів та забезпечення справедливого вирішення комерційних спорів;
- створити незалежний інститут бізнес-омбудсмена (Business Ombudsman Institution) на додаток до існуючої системи антикорупційної звітності й механізму реагування;
- зміцнити адміністративні, судові та оперативні органи в галузі захисту прав власності;
- уникати частих змін правил, зменшити затримку термінів запровадження нових правил і забезпечити їхнє ефективне виконання (уникати адміністративних рішень);

- підвищити ефективність роботи правоохоронних органів.

Регулювання підприємницької діяльності і сфери послуг:

- не допускати частих фрагментарних змін у законах, котрі регулюють державні закупівлі;
- створити систему моніторингу для забезпечення належного здійснення державних закупівель;
- упорядкувати адміністративні процедури ліцензування та видачі дозволів на ведення бізнесу;
- зменшити затримки при відшкодуванні ПДВ, у тому числі для міжнародних компаній, і уникати використання векселів.

Відкритість для зовнішньої торгівлі та прямих іноземних інвестицій, інновацій:

- ліквідувати обмеження для іноземних інвестицій і торговельні обмеження відповідно до зобов'язань у рамках Світової організації торгівлі;
- забезпечити повне виконання вимог Митного кодексу.

Фінансова інертність (негнучкість) ринку:

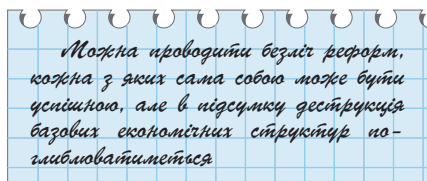
- гарантування повної реалізації рекомендацій Програми оцінки фінансового сектору (FSAP) 2008 року і рекомендацій у рамках проведених 2013 року консультацій за статтею IV (зобов'язання щодо валютного режиму) Угоди Міжнародного валютного фонду, в тому числі у напрямках зміцнення загальної нормативно-правової бази та нагляду, а також усунення перешкод на шляху розвитку ринків капіталу;
- забезпечити послідовне здійснення нагляду на консолідованій основі, банківських санацій і прийняття закону про розкриття бенефіціарних власників.

На додаток до названих вище пріоритетів необхідна розробка відповідної політики та індикаторів для конкретних галузей, зокрема в газовому та енергетичному секторах, що буде корисним і для стимулювання економічного зростання в Україні [4].

УКРАЇНЬСКА СПЕЦИФІКА СТРАТЕГІЇ РЕФОРМ

Усі проблеми, відображені в аналізі західних експертів, мають місце, а запропоновані заходи — належне обґрунтування і повинні втілюватися в життя. Цей підхід базується на ліберальній методології та відповідній їй ідеології, що панують на Заході. Його суть полягає в тому, щоб усу-

нути перешкоди і створити умови для вільного виявлення ринкових сил і свобод людини, які й вирішать усі інші завдання розвитку. Тому рекомендації за структурного реформування мають переважно інституційний характер і спрямовані на повнішу реалізацію ринкових принципів та соціальних стандартів.

Але в аналізі та пропозиціях західних експертів не враховано головну структурну проблему України. Вона полягає в необхідності подолати базову деструкцію, яка лежить в основі всіх інших структурних деформацій. Можна проводити безліч реформ, кожна з яких сама собою може бути успішною, але в підсумку деструкція базових економічних структур поглиблюватиметься. Саме так і відбувалося в Україні.

Головне завдання полягає в структурному реформуванні, спрямованому на створення в Україні **базового господарського комплексу внутрішнього розвитку і відповідної йому інституційної архітектури**, які стали б основою розвитку внутрішнього ринку, зміни правил гри в економіці та суспільстві, вирішення соціальних проблем та нарощування експортного потенціалу, але вже на здоровій, а не деформованій структурній основі. Такий комплекс не може бути створений лише на базі ринкових принципів (вони спрямовують розвиток структури у вже сформованому сировинному напрямі), а потребує цілеспрямованої державної економічної політики.

Якщо виконувати тільки рекомендації західних експертів, не враховуючи специфіку ситуації в Україні, то це призведе до поглиблення базової деструкції і похідних від неї економічних диспропорцій. Механізми подолання базової деструкції та формування основ збалансованого структурного розвитку повинні:

- виходити з оцінки реальних потреб (не попиту) населення, суб'єктів господарювання і держави, з одного боку, матеріальних і трудових ресурсів — з другого;
- забезпечити відповідну монетизацію цих потреб (формування попиту) і рух ресурсів для їх задоволен-

ня (формування пропозиції), що передбачає зміну парадигми і механізмів грошово-кредитної та фіскальної політики;

• бути націленими на вирішення трьох пріоритетних завдань:

- 1) задоволення базових потреб відтворення життєдіяльності людей (харчування, житло, здоров'я);
- 2) розвиток інфраструктури (дороги, транспорт, зв'язок);
- 3) створення умов для інноваційного розвитку (освіта, наука, інновації).

Перша складова включає проблеми харчування, житла і здоров'я. Населення України, на жаль, не має умов для раціонального харчування. Певна частина людей навіть не забезпечена продуктами належної калорійності. І в середньому в Україні нині рівень споживання на душу населення м'яса, молока і молокопродуктів, яєць, цукру, фруктів і ягід на 10 і більше відсотків нижче, ніж у 1989 році. Людина, яка погано харчується, не може добре працювати, бути здоровою, інноваційною і таке інше. Водночас в Україні є належні ресурси для вирішення проблеми раціонального харчування. Справа лише в організації.

Слід зазначити, що ця проблема не вирішується просто як наслідок розв'язання інших проблем: необхідності підвищення заробітної плати, зростання обсягів виробництва. Базова структурна деформація, про яку йшлося вище, веде до того, що при структурних трансформаціях за ліберальною методологією, спрямованою на вивільнення ринкових сил, із ринкових структур випадають цілі населені пункти, групи людей, які не матимуть належних джерел існування в ринковій економіці. Мова йде не про те, що дана методологія погана, а про те, що вона за своєю суттю не націлена на вирішення цих проблем.

Базова структурна деформація є наслідком дії ринкових законів, які раціоналізують структуру в глобальному вимірі. Просто у цій раціоналізації не знаходиться місця певним структурам соціально-економічного простору (містам, селам, заводам, фабрикам, установам, людським спільнотам і навіть країнам), які сформувались на іншій структурній основі і не можуть просто миттєво зникнути. До речі, проблеми, які виникли у Греції, — наслідок структурних реформ на основі глобальної раціоналізації.

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ПОДОЛАННІ БАЗОВОЇ СТРУКТУРНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ

Подолати базову структурну деформацію неможливо без активної ролі держави, яка своєю структурною політикою коригує дії ринкових законів і спрямовує економічний розвиток у потрібне для суспільства русло. Одним з інструментів вирішення структурних проблем є державні програми. Доцільно прийняти державну програму "Раціональне харчування", в якій передбачити, з одного боку, стимулювання виробництва продуктів харчування для внутрішнього ринку шляхом державно-приватного партнерства уряду й асоціацій виробників із погодженням фінансових механізмів і ціноутворення, а з другого — монетизації попиту населення до рівня виробництва на внутрішньому ринку. Якщо непрацююча людина одержує навіть емісійні гроші на продукти харчування, які виробляються в країні, то це не веде до інфляції, бо гроші в даному випадку виконують лише функцію засобу обігу, що дає можливість реалізуватися реально створеній вартості. Вся проблема полягає у розумінні суті справи, у здатності організувати рух ресурсів і в знаходженні механізмів поєднання товарів і грошових потоків, призначених для їх реалізації. Можна скористатися досвідом розвинутих країн, коли малозабезпечені громадяни отримують продукти харчування тільки за спеціальними платіжними картками (до речі, це буде цікаво і для банків).

В Україні цілком достатньо матеріальних і людських ресурсів, щоб забезпечити харчування населення на рівні раціональних норм. Чому ж це не робиться? Не тому, що економіка не здатна виробити необхідну кількість продуктів належної якості, а тому що населення не може пред'явити попит на ці товари. Його реальна потреба не монетизована. А не монетизована вона тому, що люди недостатньо заробляють. Заробітки ж залежать від структури економіки, зайнятості, рівня продуктивності праці та інших факторів, у тому числі й зайнятості у виробництві продуктів харчування. І якщо структура виробництва визначається наполовину зовнішнім, а не внутрішнім попитом, а для збереження конкурентоспроможності за істотно меншої продуктивності праці порівняно із західними країнами необ-

хідною умовою є низька вартість робочої сили і, відповідно, нижчий рівень оплати праці, то ніякі інституційні реформи, спрямовані на вивільнення ринкових сил, не допоможуть. Необхідна державна структурна політика, спрямована, з одного боку, на залучення додаткових матеріальних і трудових ресурсів для виробництва продуктів харчування, а з другого — на монетизацію потреб і створення механізмів поєднання цього виду попиту з пропозицією товарів.

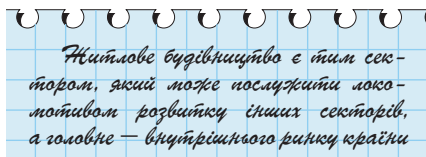
Так само можна підійти і до житлової проблеми, яка за належної організації вирішується в середньостроковій перспективі. Необхідно тільки скоригувати парадигму грошово-кредитної політики, яка в нових умовах перестала відповідати економічним реаліям. Це проявляється в тому, що банківська система, маючи ресурси, не може їх дати в необхідних обсягах в економіку, оскільки немає надійних позичальників. А економіка, відчуваючи потребу в грошах, не може взяти їх у банківської системи через високі процентні ставки. Необхідним є створення державно-публічних безприбуткових інститутів розвитку, які могли б, використовуючи бюджетні кошти і рефінансування центрального банку, забезпечувати скоординоване фінансування мобілізації матеріальних ресурсів та монетизації базових потреб.

Такі установи могли б давати кредити громадянам, котрі потребують поліпшення житлових умов, прив'язуючи використання цих кредитів до будівельних організацій і забезпечуючи відкритість процедур та публічний контроль над усім процесом. До речі, це також було б ефективним антикорупційним заходом. Житло, що будується, до погашення кредиту могло б служити заставою. Такий кредитний борг може "висісти" скільки завгодно довго, не завдаючи шкоди економіці і не породжуючи інфляцію. Це дає можливість диференціювати терміни повернення кредиту залежно від доходів позичальника. Держава і суспільство в такому випадку виконують свою функцію регулювання грошово-кредитних потоків в інтересах задоволення потреб членів суспільства і бізнесових структур. Житлове будівництво є тим сектором, який може стати локомотивом розвитку інших секторів, а головне — внутрішнього ринку країни.

Такий підхід можна застосувати і до будівництва доріг, і до інших інфраструктурних проєктів. Хороші до-

роги є кінцевим суспільним благом, яке не може бути оцінене економічним критерієм прибутковості. Як в особистому житті житло є кінцевим споживчим благом, і до нього не застосовується критерій прибутковості, так і в суспільному житті дороги є кінцевим суспільним благом. Якщо є матеріальні і трудові ресурси для будівництва доріг, не може бути в масштабі суспільства грошових і фінансових причин для відмови від вирішення цих завдань [1, с. 13–15].

Такий підхід у поєднанні з концепцією сумісно-розділеної діяльності [2] може бути застосований і до вирішення соціальних проблем. Наприклад, до проблем вищої освіти. У суспільстві поширений підхід, за яким безплатна освіта вважається важливим соціальним завоюванням. Певною мірою це так і є. Але освіта не може бути взагалі безплатною. Все питання в тому, хто за неї платить. Якщо платить суспільство за допомогою держави, то втрачається безпосередній зв'язок між ефективністю навчальної діяльності громадя-

нина і її фінансуванням. Водночас за все (так чи інакше) платять громадяни. І люди, котрі отримали освіту безплатно, потім через податки повертають гроші за неї до державного бюджету. Відповідно до методології сумісно-розділених відносин потрібно змінити механізм фінансування освітньої діяльності, прив'язавши його на кожному етапі до громадянина. Як це можна зробити?

Вищу освіту громадяни оплачують або самостійно, або (якщо вони не в змозі цього зробити) у випадку вступу до вищого навчального закладу автоматично отримують кредит на роки навчання від державної фінансової установи. Такі кошти за певними процедурами надходять до вишів і використовуються для фінансування навчання та стипендії (за необхідності), яка обумовлюється відповідною угодою. Після навчання, ставши до роботи, громадянин протягом 3–7 років повертає кредит або, як варіант, три роки відпрацьовує в державному секторі. Можливе і доцільне впровадження системи знижок щодо кредитної заборгованості за відмінне навчання, видатні досягнення, роботу в пріоритетній галузі тощо.

Такий механізм дає змогу зробити громадянина більш відповідальним за свою освіту без збільшення обсягів фінансування. Держава тут виконує лише функції усунення розривів і просторово-часового узгодження в русі коштів, спрямованих на освіту. А якщо мати на увазі, що державно-публічна фінансово-кредитна безприбуткова установа, яка займається кредитуванням освіти, може використовувати ще й кошти рефінансування центрального банку, а не тільки бюджетні асигнування, то ми отримаємо економію цих коштів і можливість використовувати їх на вирішення інших завдань [1, с. 15–16]. Це відповідає і критеріям справедливості: платить той, хто користується благом.

Такий підхід частково можна застосувати і до вирішення інших соціальних проблем (охорони здоров'я, пенсійного забезпечення тощо). Тут структурне та інституційне реформування перебувають в органічному сполученні. Цілеспрямована зміна структури економічної діяльності, потоків благ і грошей досягається за рахунок інституційних перетворень на основі поєднання ринкових і реципрокних принципів. Формування інноваційного типу розвитку економіки також передбачає поєднання інституційних та структурних підходів, ринковості та реципрокності, свободи підприємницької діяльності та участі держави. Така методологія може бути застосована для вирішення всієї низки соціально-економічних проблем суспільства. Однак стрижневим напрямом усього реформування суспільства має стати подолання базової соціально-економічної деструкції і створення базового господарського комплексу внутрішнього розвитку.

Література

1. Гесь В. М., Гриценко А. А. Вихід з кризи // *Економіка України*. — 2013. — № 6 (611). — С. 13–15.
2. Гриценко А. А. *Развитие форм обмена, стоимости и денег*. — К.: "Основа", 2005. — 192 с.
3. Хантингтон С. *Столкновение цивилизаций*. — М.: АСТ, 2003. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.e-reading.ws/chapter.php/61484/2/Hantington_-_Stolknovenie_civilizacii.html.
4. Beata Jajko. *Structural reforms — boosting potential growth in Ukraine* // *Analytical Note 62013 Article IV Consultation with Ukraine*.